

Н. Р. Тачыла

аспірант кафедры беларускай і рускай філалогіі МДПУ імя І. П. Шамякіна
(г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь)

АДЭТНАНІМІЧНЫЯ НАЗВЫ Ё ГАВОРКАХ МАЗЫРШЧЫНЫ

Этнаніміка – гэта сфера інтарэсаў не толькі этнографам і лінгвістам, але і гісторыкам, географам, археолагам, краязнаўцам. Навуковае вывучэнне славянскіх *этнонімаў* (найменняў розных відаў этнічных супольнасцей – народ, народнасць, племя, племянны саюз, род і інш.) пачалося ў XVIII стагоддзі. Аб'ём тэрміна *этнонім* яшчэ да канца не выяўлены ў лінгвістыцы і з'яўляецца і ў наш час аб'ектам вывучэння шэрагу даследчыка. Да гэтага часу існуюць неадназначныя падыходы да вызначэння яго статусу, аднясення яго да імёнаў уласных ці агульных [1]. Пачыналі вывучаць і развівалі славянскую этнаніміку М.В. Ламаносаў, В.М. Тацішчаў, А.А. Патэбня, А.І. Сабалеўскі, Р.А. Ільінскі, А.А. Шахматаў. У наш час такія адзінкі разглядаліся беларускімі, рускімі, украінскімі і іншымі даследчыкамі (А. Рогалеў, Т. Аліферчык, В. Вярэніч, Г. Іванова, В. Шур, А. Супяранская, Р. Агеева, Ю. Брамлей, І. Каралёва, А. Грышчанка, Ю. Варанцова і інш.). Па гэтай праблеме абаронены доктарскія і кандыдацкія дысертацыі. Сярод беларускіх даследчыкаў, якія займаюцца вывучэннем гэтых адзінак, вылучаюцца працы А.Ф. Рогалева – доктара філалагічных навук, прафесара Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны. Сваё дысертацыйнае даследаванне вучоны прысвяціў вывучэнню этнічных і географічных назваў, што адлюстроўваюць розныя этапы этнамоўнай гісторыі краіны. Па гэтай праблеме аўтарам напісана больш за тысячу друкаваных работ. У сваіх публікацыях вучоны падкрэслівае трывалую гістарычную сувязь этнонімаў і тапонімаў. На думку А.Ф. Рогалева, даследуючы этнонімы ў складзе тапонімаў, "варта таксама ўлічваць сацыяльна-гістарычную абумоўленасць этнонімаў, змены ў палітычным, сацыяльна-эканамічным і этнамоўным асяроддзі, якое абумоўлівае ўзнікненне новых і знікненне старых імёнаў, а таксама змяненне іх значэння на канкрэтным гісторыка-культурным і сацыяльна-палітычным фоне" [2, 10]. Беларуская даследчыца І.А. Гапоненка лічыць этнонім даволі спецыфічнай адзінкай, у сілу яго нявызначанасці і яго катэгарыяльнага статусу. Яна прасочвае цесную сувязь гэтых назваў з такімі лексічнымі групамі, як антрапонімы (імёны людзей) і тапонімы (назвы географічных аб'ектаў). "Гэтая цесная сувязь паміж этнонімамі, антрапонімамі і тапонімамі дазваляе выкарыстоўваць у іх вывучэнні такія ж метады, як і з іншымі ўласнымі імёнамі". Гэты аўтар адзначае, што важным элементам у агульнай культуры чалавека з'яўляецца "этанімічная лексіка, якая актыўна выкарыстоўваецца як у прафесійным асяроддзі, сярод лінгвістаў, гісторыкаў, этнографам, так і пры агульным

апісанні сацыяльных, грамадзянска-палітычных рэалій" [3, 229]. А.І. Гапоненка надае вялікае значэнне таму факту, што этнанімічная адзінка на працягу пэўнага перыяду часу можа змяняць сваю сэнсавую накіраванасць. Этнонімы ў структуры беларускіх дыялектных фразеалагізмаў разглядаў Н.А. Даніловіч: былі выяўлены шэраг фразеалагізмаў, структурнымі кампанентамі якіх з'яўляюцца этнонімы. Вучоны адзначае, што этнонімы фігуруюць у розных пластах лексікі: у сучаснай беларускай мове існуе больш за 78 этнічных найменняў, ад якіх ўтворана 400 тапонімаў для абазначэння 760 населеных пунктаў рэспублікі [5, 44]. Звяртаецца да вывучэння этнонімаў і Т.М. Аліферчык, якая ўпершыню праводзіць аналіз заходнепалескіх айконімаў і мікратапонімаў у этналінгвістычным асвятленні. Аднак разнастайныя рэгіянальныя адметнасці адэтанімічных утварэнняў разглядаюцца яшчэ недастаткова: мала, напрыклад, даследаваны мікратапонімы, мікрагідронімы, мянушкі, прозвішчы, якія ўзыходзяць да шматлікіх этнонімаў.

У нашым артыкуле часткова прааналізаваны некаторыя адэтанімічныя ўтварэнні, што маюць у сваім саставе лексему *кітаец*, *немец*, *германец* і засведчаны ў розных пластах лексікі. Матэрыялам для напісання сталі наступныя крыніцы: серыя кніг "Памяць" Мазырскага, Калінкавіцкага, Ельскага, Лельчыцкага, Светлагорскага, Нараўлянскага, Жыткавіцкага, Брагінскага раёнаў, анамастычныя слоўнікі, этнаграфічныя працы, а таксама абагульненні з прац вядомых даследчыкаў лексікі, уласныя запісы.

Некаторыя адэтанімічныя ўтварэнні, напрыклад, указваюць на тое, што ў былыя часы і на Мазыршчыне па розных абставінах пабывалі *кітайцы*. Вядома, што ў гады грамадзянскай вайны ў 1920 г. супраць балахоўцаў на баку чырвоных на Мазыршчыне актыўна ваявалі некалькі бальшавіцкіх кітайскіх батальёнаў. Ад этноніма *кітаец* у названых гаворках адзначаны: дрымонімы *Кітайцы* (назва лесу, в. Галоўчыцы Нар.) [7, 94], *Дзе побілі кітайцоў* (в. Будкі Нар.) [7, 62], *Кітайское* (в. Цідаў Калінк.) [8, 114]. Пра такія ж фарміраванні на Украіне пісаў і вядомы савецкі пісьменнік М. Астроўскі ў рамане "Як гартавалася сталь". У беларускай і рускай мовах вядомы антрапонімы-прозвішчы: *Кітаеў*, *Кітайн*, *Кітайцын*. Яны бяруць свой пачатак, як лічаць М. Бірыла, І. Каралёва, ад метафарызаваных уласных імёнаў ці мянушак *Кітай* (*Кітаец*) [11, 199]. У працэсе развіцця грамадства тлумачэнне гэтага этноніма дапоўнілася семантычна, што прывяло да пераасэнсавання яго значэння. Так, у інтэрнэт-прасторы лексема *кітаец* зафіксавана ў наступных кантэкстах: аўтамабіль: "купіць кітайца не падзвіг, але нешта ў гэтым ёсць. // Падкажыце, калі ласка, дзе ў Мінску можна купіць запчасткі на кітайца?"; сотовы тэлефон, планшэт: "Прадам кітайца. / Неабходна замена сэнсара"; прадмет бытавой тэхнікі кітайскай вытворчасці: "Дык вось, разам з купляй машыны была набытая апошняя мадыфікацыя кітайца"; парода сабак: "свайго кітайца" я атрымала ў

падарунак на дзень нараджэння ад сяброўкі. // Я ў захапленні ад гэтай пароды сабак” і інш. [9].

У дыялектных слоўніках, этнаграфічных працах пра Беларусь адзначаны вытворныя адзінкі, што маюць семантычныя сувязі з этнонімам *кітаец*. Выяўлены групы фразеалагізмаў, структурным кампанентам якіх выступае этнонім *кітаец*, а іх ужыванне матывуецца пэўнымі сітуацыямі, гістарычнымі фактамі і падзеямі: “*хітры, як сто кітайцаў*” – пра занадта, празмерна хітрага чалавека [5, 46]; “*кітайская грамата*” пра што-небудзь недаступнае разуменню, зусім незнаёмае; “*кітайская цырымонія*” – залішняя праява ветлівасці, залішнія ўмоўнасці ў адносінах паміж людзьмі; “*кітайская сцяна*” – пра поўную ізаляванасць ад знешніх уплываў. Выраз “*далёка, як да Кітая*” ўжываюць у тых выпадках, калі патрэбна паказаць на неадпаведнасць чагосьці ідэалу, нейкім высокім патрабаваннем [6, 109]. У Лельчыцкім раёне “*кітайкай*” называюць разнавіднасць вельмі пладавітай яблыні, плады якой адрозніваюцца малым памерам, але асабліва смачныя (в. Стадолічы). Слова *кітаечка* ўжываецца на Піншчыне са значэннем “*маляўнічая лента з кітайскага шоўку*”. У кнізе В. Шапялёвіча “*Песни деревни Ковнятин Пинского района*” (Пинск, 2014) засведчаны наступны тэкст: *Ой на горы жыто, і ў долині жыто, / Пуд білою бэрозою козачэньку ўбыто. / Ой, прышла діўчына з чорнымі очыма, / Да й пудняла кітаечку, да й заголосыла. / Ой, прышла другая, да ўжэ нэ такая, / Да й пудняла кітаечку, да й зароготала. / Ой, прышла трэйтця да з новай хаты, / Да й пудняла кітаечку, да й стала казаты, / Да й пудняла кітаечку, да й стала казаты: / - Було ж тобі, козачэньку, нас трох нэ кохаты, / Було тобі, козачэньку, одну чы другую, / А тэпэра, козачэньку, ійж зэмлю сырую* [9, 72]. У гаворках паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча слова *кітайка* вядома як назва стужкі [10, 467].

Вёску *Верасніца* Жыткавіцкага раёна з-за яе вялікага памеру з колькасцю насельніцтва 1263 жыхары (2004) у меншых, суседніх вёсках, іранічна называюць *Кітай*: “*Паеду ў Кітай свіней купляць*”, а яе жыхароў – “*кітайцамі*”. У Лельчыцкім раёне адпаведна самае вялікае паселішча *Глушкавічы*, дзе знаходзіцца шчэбеневы завод і пражывае больш за дзве тысячы насельніцтва, жыхары навакольных вёсак з гумарам *Глушкавічы* гіпербалізавана называюць *Шанхаем*. У вёсцы Рубель 1800 двароў “*Гэта*

суседніх вёсак болей вялікім вёскам, з’явіліся ў выніку трансанімізацыі – пераходу оніма з аднаго класа ў другі ў рамках другаснай намінацыі. Так, у названых гаворках харонім (назва тэрыторыі) *Кітай* і айконім *Шанхай* (назва горада) – з’явы алузіяйнай трансанімізацыі. Гэтыя назвы ў другім ужыванні не згубілі сувязі з першасным значэннем і, як быццам бы, гавораць пра нешта вельмі вялікае. На Палессі вядома і такая прыказка: “*Як прыдзе Кітай, то й хату кідай*”, якая, відаць, магла замацавацца ў мове палешукоў з часоў татара-мангольскага нашэсця, калі захопнікі бязлітасна знішчалі карэннае насельніцтва, а найменнямі *Кітай*, *кітаец* як

прадстаўнікоў самага вялікага этнасу ў той перыяд, мабыць, маглі называць усе мангалоідныя народы.

Не толькі на Палессі, але і ў іншых рэгіёнах, напрыклад, у сістэме мянушак Гродзеншчыны этнонім *кітаец* зафіксаваны ў наступных значэннях: *Кітайка* – мянушка жанчыны, сям'я якой некалі жыла ў *Кімаі*; назва дадзена паводле знешнасці носьбітаў: *Кітайцы* – калектыўная мянушка членаў сям'і, дадзеная паводле асаблівасцей знешняга аблічча (маюць вузкія вочы) [1, 52]. А этнонімамі *татары, татарын*, напрыклад, доўгі час на прасторах Расійскай імперыі называлі шматлікія цюркамоўныя мусульманскія плямёны – сучасных жыхароў Рэспублікі Татарстан, Рэспублікі Крым, некаторыя народы Паўночнага Каўказа, Сібіры і інш. Дарэчы, як прасачыла І. Каралёва, рускі варыянт этноніма *кітайцы* мог быць утвораны ад назвы цюркскага племя *кідані*, імя *Кімай* – ад племя казанскіх татараў *катай*, а даследчык рускіх прозвішчаў Б. Унбегаўн лічыць імя *Кімай* народным варыянтам кананічнага імя *Цім* [11, 199].

У беларускай анамастыцы пакінулі свой след і *немцы* (народ, які бярэ пачатак ад старажытных германцаў, асноўнае насельніцтва Германіі). Першыя іх паселішчы на тэрыторыі Беларусі навукоўцы адсочваюць з XIV ст., калі вялікі князь Гедымін, жадаючы ўмацаваць стан і эканоміку дзяржавы, запрасіў замежнікаў, у тым ліку і немцаў, на жыхарства ў Вялікае Княства Літоўскае, абяцаючы ім свабоду ў выбары веры і пэўныя льготы. Па яго запрашэнні з-за мяжы прыбылі рыцары, купцы, рамеснікі, гандляры. Яшчэ пазней васальная залежнасць нямецкага ордэна ад Вялікага Княства Літоўскага абумовіла больш шырокі прыток немцаў-каланістаў на землі Беларусі [13, с. 92]. Даволі працяглымі былі кантакты немцаў з усходнімі славянамі і ў наступныя часы. Так, на Мазыршчыне ёсць айконімы, мікратапонімы і антрапонімы, утвораныя ад этноніма *немец*: айконімы *Вялікія Нямкі* [14, с. 69]. У гэтым арэале зафіксаваны і як *мікратапонімы*: назвы пашаў, урочышчаў і сенажацяў – *Нямецкая* (в. Альшаны Стол.), *Немцы* (в. Мялешкавічы Мазыр.) [14, 134], *Немцаў Востраў* (в. В. Малешава Стол.), *Немчэ* (в. М. Малешава Жытк.), *Немкі* (в. Іванава Слабада Тураў), *Немцы* (в. Колкі Стол.) [15, V, 379]; *гідронімы*: назвы азёраў і вадаёмаў – *Нямецкае* (в. Вуглы Нар.) [14, 134], *Нямецкая Яма* (в. Семурадцы Жытк.), *Немецке* (в. Хорск Стол.) [15, V, 390]. Ёсць таксама і невялікая колькасць прозвішчаў, якія маюць у сваім складзе апелятыў-этнонім *немец*: *Нямчэня* (30 – Жытк., 36 – Петр.); *Нямцоў* – 8 – Светл. У беларускіх гаворках этнонім *немец* мае высокую фразеўтаральную актыўнасць, у большай ступені нясе негатыўнае адценне, у сувязі з ваеннымі падзеямі: *як сем немцаў* – пра дурнога, дурня; *гітля нямецкая* – пра вельмі злую, лютую жанчыну. У аснове фразеалагізма – прадстаўленне пра кіраўніка нямецкай дзяржавы Гітлера. М. Данілавіч у артыкуле "*Этнонімы ў структуры беларускіх дыялектных фразеалагізмаў*" адзначае, што ў сучаснай беларускай тапаніміі

адлюстравана больш за 78 этнічных назваў, ад якіх ўтворана 400 тапонімаў для абазначэння 760 населеных пунктаў Беларусі. Гэта і сучасныя, і тыя этнонімы, што засталіся ў гісторыі: *Ляхаўцы, Русакі, Прусы, Татары, Дулебы, Чэхі, Булгары, Валынцы, Крывічы* і інш. [5, 44].

У працэсе развіцця грамадства тлумачэнне этноніма *немец* дапоўнілася семантычна, што прывяло да пераасэнсавання яго значэння. Так, у інтэрнэт-прасторы гэта лексема зафіксавана ў наступных кантэкстах: *немец* – "аўтамабіль, танк, прадметы бытавой тэхнікі нямецкай вытворчасці" [20, 295]. У беларускай і рускай мовах сінонімамі да этноніма *немец* у розныя часы выступалі наступныя: *немец, тэўтон, тэўтонец, прусак, крыжак, бош, бундэс, дойч* і інш., а ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны – апелятызаваныя ўласныя імёны *фрыц, ганс, гітлер, фашыст, вораг*. На аснове гэтых онімаў утварыліся перыферычныя адэтнанімічныя адзінкі канатацыйнага характару: *фрыцы, гансы* – нямецкія (фашысцкія) захопнікі, салдаты і, адпаведна, хто складаў апазіцыю – *Іваны* – рускія (беларусы, украінцы, і нават прадстаўнікі іншых народаў былога СССР – удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны) [21, с. 175]. Аб цесных кантактах *германцаў, немцаў* з усходнімі славянамі сведчаць наступныя лінгвістычныя і этнаграфічныя факты. У кандыдацкай дысертацыі С. Масленікавай "Германізмы ў дыялектнай мове Гродзеншчыны: структура, семантыка, адаптацыя" прааналізавана каля 588 адзінак, якія зафіксаваны ў гаворках Гродзеншчыны ў самых розных тэматычных групах. Этымалогія некаторых антрапонімаў, што маюць аснову *немец* і вядомы ў беларускай антрапаніміі, як сцвярджае І. Гапоненка, можа мець і рознае тлумачэнне: гэты антрапонім можа таксама ўзыходзіць і да апелятыва *нямы* [3, 27]. Так, у вёсках Веткаўскага і Добрушкага раёнаў на Гомельшчыне "*немка*" – нямая жанчына, дзяўчына, дзяўчынка, пазбаўленая здольнасці размаўляць: "*У немкі я буркі купіла*"; "*Немаваць*" размаўляць неразборліва, незразумела [19, 131]. У слоўніку Н. Шанскага, *немец* – "*невывразна, незразумела гаворачы чалавек на чужой, незразумелай мове*" [18, 289]. Адэтнанімічныя антрапонімы такога ж тыпу адзначаны і ў іншых славянскіх мовах: з лексмай *немец* у этымалагічным слоўніку Ю. Федасюка "*Русские фамилии*" зафіксаваны прозвішчы *Немцаў, Нямчынаў* [16, 141]. І. Ганжына ўключыла ў "Словарь современных русских фамилий" наступныя антрапонімы: *Нямцоў, Немчанка, Немчына, Нямчынаў, Нямчынскі, Нямкоў, Нямкоўскі, Нямцоў, Нямтыраў* [17, 335], антрапонімы такога ж тыпу засведчаны і на Смаленшчыне: *Нямцінаў, Нямцоў, Нямцэвіч, Нёмцаў, Нямцовіч, Нёмчанка, Немчанкоў, Нямчук, Нёмчукоў*, якія, на думку І. Каралёвай, узыходзяць да этноніма *немец* [11, 201].

Этнонім *германец* выкарыстоўваецца для абазначэння народаў, якія гаварылі пераважна на германскіх мовах, у перыяд ад бронзавага веку да канца эпохі Вялікага перасялення народаў. У выніку міграцый старажытныя германцы змяшаліся з іншымі народамі і прынялі ўдзел у

фарміраванні многіх еўрапейскіх нацый [22]. Ад гэтага этноніма на тэрыторыі Мазыршчыны ўтвораны наступныя мікратапонімы: назвы участкаў лесу *Германскі Лес, Германьскіе Баракі* (в. Вуглы Нар.) [14, 51]; назва часткі дарогі – *Германьскі Масто́к* (в. Вуглы Нар.) [14, 51]. Ад этноніма *германец*, магчыма, утвораны наступныя антрапонімы – *Герман* (29 – Лельч., 5 – Жытк., 3 – Светл., 1 – Мазыр., 2 – Калінк.); *Германаў* – 1 Мазыр.; *Германчук* (1 – Ельск., 4 – Светл.), якія засведчаны ў кнігах "Памяць" – іх усяго 46 адзінак. Этымалагічна гэтыя антрапонімы могуць тлумачыцца па-рознаму. Так, у "Этимологическом словаре русского языка" М. Фасмера *немец* – 1. "ад Germania, Germani; *Герман* – 2. імя ўласнае і святы праваслаўнай царквы; 3. позняя перадача нямецкага імя Germann" [23, 403].

Такім чынам, этнонімы *кітаец, немец, германец* і ўтвораныя ад іх адзінкі асвоены семантычна беларускай мовай, маюць даволі значны намінацыйны патэнцыял і актыўна фарміруюць моўную і культурную карціну карэнных жыхароў Мазыршчыны. Ад гэтых адзінак у гаворках Мазыршчыны вядомы адэтнанімічныя прозвішчы (105 адзінак), мікратапонімы (14 адзінак), фразеалагізмы (7 адзінак), прыказкі (3), выяўленыя праз самыя розныя спосабы метафарызацыі і трансанімізацыі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Электронны каталог дысертацый [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://cheloveknauka.com/etnonim-v-leksiko-semanticheskom-prostranstve-angliyskogo-yazyka>. Дата доступу: 24.03.2016.
2. Рогалев, А.Ф. Этнические и географические названия как источник для изучения этноязыковой истории (на материале Беларуси): автореф. дис. д-ра филол. наук: 20.11.1996; Белорус. гос. ун-т [Текст] / А.Ф. Рогалев. – Минск, 1996.
3. Гапоненка, І.А. Лексіка беларуская літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І.А. Гапоненка. – Мінск: БДУ, 20012. – 307 с.
4. Коваль, В.И. Текст и язык: поиски истоков: монография [Текст] / В.И. Коваль. – Минск: РИВШ, 2012. – 270 с.
5. Даніловіч, М.А. Слова і фразеалагізм у беларускай мове: зборнік навуковых артыкулаў / М.А. Даніловіч. Гродна: ЮрСаПрынт, 2015. 300 с.
6. Тихонов, А.Н. Фразеологический словарь русского / А.Н. Тихонов (рук. авт. кол.), А.Г. Ломов, Л.А. Ломова. – 3-е ихд., стереотип. М.: Рус. яз. Медиа, 2007. 334, [2] с.
7. Иванова, А.А. Микротопонимия Мозырского Полесья / А.А. Иванова. – Мозырь: УО «МГПУ», 2003. – 219 с.
8. Лякин, В.А. Фамилии Калинового края / В.А. Лякин. – Мозырь, 2008 – 171с.

9. Шепелевич, В.В. Песни деревни Ковнятин Пинского района / В.В. Шепелевич. – Пинск.: ОДО “ИРА”, “Паляшук”, 2014. – 160 с.:ил.
10. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5-ці т. Т. 2 Д Л (Уклад. Ю.Ф. Мацкевіч і інш. Мн.: Навука і тэхніка, 1980 – 728 с.
11. Королева, И.А. Словарь фамилий Смоленского края / И.А. Королева. – Смоленск: СПГУ, 2006. – 368 с.
12. Міхневіч, А.Я. Вазьмі маё слова... Нататкі аб лексічным узаемаўплыве беларускай і рускай моў / А. Міхневіч, А. Гіруцкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 88 с.
13. Бубновіч, І.І. / Рэпрэзентацыя апазіцыі “свой чужы” ў сістэме мянушак Гродзеншчыны / І.І. Бубновіч, Ж.С. Сіплівеня // “Святло душы і таленту святло...”: зборнік навуковых артыкулаў, [прысвеч. 70-годдзю з дня нараджэння праф. А.А. Станкевіч] / рэдкал.: А.М. Ермакова (гал. рэд.) [і. інш.]. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – С. 50–55.
14. Иванова, А.А. Названия-этнонимы в микропонимии Мозырского Полесья / А.А. Иванова // Духовные, культурные и исторические корни содружества славянских народов: Материалы научной конференции. Мозырь, 1997. С. 83–85.
15. Тураўскі слоўнік: у 5-ці т. Т. 1–5. / [Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін]. – Мінск.: Навука і тэхніка, 1982. – 1985.
16. Федосюк, Ю. Русские фамилии: Популярный этимологический словарь / Ю. Федосюк. – М.: Дет. лит.; 1980. – 239 с.
17. Ганжина, И.М. Словарь современных русских фамилий / И.М. Ганжина. – М.: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Фирма Издательство АСТ”, 2001. – 672 с.
18. Шанский, Н.М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н.М. Шанский, В.В. Иванов, Т.В. Шанская. – Пособие для учителя. изд. 2-е. М., “Просвещение”, 1971. – 542 с.
19. Манаенкова, А.Ф. Словарь русских говоров Белоруссии: Ветк. говоры / А.Ф. Манаенкова. – Минск: Университетское, 1989. – 231 с.
20. Кураш, С.Б. Этнонимы вне прямой референции в современных речевых практиках: семантика, неоконтексты (по данным интернет-источников на русском, немецком и французском языках) / С. Б. Кураш, В. Н. Сергей // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Філологічні науки. – 2013. – Кн. 4. – С. 293–296.
21. Шур, В.В. Онім у мастацкім тэксце: манаграфія / В.В. Шур. –Мінск: Бел. кнігазбор, 2006. – 216 с.
22. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Древние_германцы. Дата доступа: 19.01.2017.
23. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / Макс Фасмер; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Астрель: Аст, 2004. – Т. 4.